

SZTALIN ÉS A KÖLTÉSZET

Azok között a jelentős könyvek között is, amelyekkel a magyar irodalom és a magyar könyvkiadás ünnepli a haladó emberiség nagy vezérének és tanítójának hetvenedik születésnapját, különleges hely, illeti meg a Sztálin-díjas gruz költő, Georgij Leonidze „Sztálin ifjúsága“ című hőskölteményét. Ez a remekmű a maga tündöklően tiszta költői értékeivel — Kardos László és Raics István méltó fordításában — irodalmunk nagy gazdagodásának számít, s e mellett alkalmat ad alapvető elvi kérdések megvilágítására.

Mindenekelőtt, ami a magyar irodalmat illeti: a nélkül, hogy kicsinyelnénk azokat a törekvéseket és eredményeket, amelyek a magyar szocialista irodalom megteremtését szolgálják, határozottan le kell szögeznünk, hogy ez a fordítás a szocialista költészetnek olyan magas színvonalát képviseli irodalmunkban, amely az új magyar költészet eredeti alkotásai számára ma még legfeljebb az ösztönző és példamutató legmagasabb színvonalat jelentheti. Volt már irodalmunk történetében egy korszak, amelyben a fordítás jelentősége szinte nagyobb volt, mint az eredeti alkotásoké: Kazinczy kora, mely évszázados elmaradottságot úgy számolt fel, hogy fordítások útján fokozta olvasóközönségünk igényességét és készítette elő a magyar irodalmi nyelvet a kor leghaladóbb ideológiájának — akkor a polgári forradalom ideológiájának, a felvilágosodásnak — önálló, a hazai fejlődés szükségleteinek megfelelő művészi megfogalmazására. Akkor a magyar feudalizmus európai szempontból már anakronisztikus megkötöttségei zárták el a magyar irodalmat annak a lehetőségétől, hogy lépést tartson az általános európai fejlődéssel. Kazinczynak és társainak fordító tevékenysége nemcsak áthidalta a magyar irodalom fejlődésében támadt hézagot a nálunk hiányzó remekművek átültetésével, hanem az elmaradt társadalmi fejlődésnek megfelelően elmaradt nyelv lehetőségeivel közelítve meg a társadalmi fejlődés összehasonlíthatatlanul magasabb fokán keletkezett remekműveket, a nyelvet, a magyar irodalmi nyelv kifejező képességét is, a fordítás nehézségeivel birkózva, e remekművek által megkívánt magasabb színvonalra emelte. Ezáltal a magyar irodalmat is képessé tette a hazai fejlődés által felvetett nagy társadalmi kérdéseket tudatosító, élenjáró szerepére. Az a negyedszázad, mely az 1919-es magyar proletárforradalom bukása után Magyarországot fejlődésében visszavetette és a magyar irodalmat is elzárta a világ leghaladóbb irodalmától, a szovjet irodalomtól, a szovjet fejlődés ideig példátlan íramát véve tekintetbe, méreteiben is legalább ugyanolyan kiesést jelentett a magyar irodalom fejlődésében, mint azok az évszázadok, melyek a renaissance humanizmusát a felvilá-

gosodás korától elválasztották. A magyar irodalmi élet egészére áll ez akkor is, ha élismerjük, hogy az illegális munkásmozgalom egy-egy kiváló írónkat — és a legnagyobbat: József Attilát — a szocialista forradalom harcosává nevelte. Ilyen körülmények között a magyar irodalomnak nem lehet sürgősebb feladata, mint megismertetni a közönségünket a szovjet irodalom remekeivel és megismertetni vele íróinkat is, akik számára ez a megismerkedés a magyar irodalom új feladatainak tudatosítását, új útjainak biztos eligazítását is jelenti.

Ebből a szempontból nézve, Leonidze eposzában nemcsak az alkotást, mint lezárt remekművet, hanem az alkotó módszert is vizsgálunk kell és éppen itt merül fel a második alapvető kérdés, amelyet a mű mint a szovjet irodalom jellegzetes képviselője vet fel.

A mű — valójában egy nagyobb méretű kompozíció első kötete — Sztálin gyermekkorát és ifjúkorát állítja elénk, oly módon, hogy hőse fejlődésének egész szélesrefogott háttérét ábrázolja. Mi ez a háttér? A tér távlatában: Sztálin szülőföldjének, Gori környékének és a gruzok hazájának, a természeti szépségekben gazdag Kártlinak viruló kertekkel váltakozó zordon hegyláncai. Az idő távlatában: Kártli szabadságharcainak a hősmondái kezdetektől a forradalmi munkásmozgalom megindulásáig terjedő láncolata. S e két tős távlatot különös megjelenítő erővel egyesítik a gruz nép költészetének helyhez kötött mondái, melyek az életrajzi hűség csorbája nélkül olyan hangulati aláfestést adnak az egésznek, hogy a legnagyobb kortárs történelmi hiteles életrajza egyszerűsége a gruz nép hőskölteményeinek egyenes folytatása gyanánt hat. Hallunk Zurábról, akit — mint a mi népballadánk Kőműves Kelemennéjét — elevenen falaztak a szurámi várba, és testvéréről, akit a Bazaleti-tó fenekén ringat aranybölcső: mindkettő a gruz nép eltemetett, elsüllyedt szabadságának a jelképei. És hallunk a görög Prométheusz-monda gruz rokonáról, Amiránról, aki a tüzet adta az embereknek, ezért büntetésül az Elbrusz sziklához láncolták az istenek. Nagyanyó, guzsalyán holdszínű fonalat sodorva, róla mesél a gyermeknek: egy pásztor látta is Amiránt, a sziklához láncolva, az emberiség javáért szenvedő titán acél ujjával megnyomkodta a pásztor kenyerét, és a kenyérből vér csöpögött. Ilyen véres kenyeret eszik a nép nemzedékek óta, pedig más kenyeret szánt neki az, aki a tűz adományával a kovácsmesterségre tanította az embereket, és ezzel beláthatatlan szabad fejlődésüket akarta elindítani, de első fokozat a kizsákmányolás és elnyomás lehetőségét teremtette meg.

*Az tejjel volna sütve, ez — a vér!
És ebben, jaj, a bűnös én vagyok.
Zúzd el bilincsed! Kelj föl, népem, élj!
Az istentől legyetek szabadok!*

*Nézlek, mióta világ a világ,
A veréb nálad szabadabban él;
Kenyeret, békét majd csak harcod ad...*

Felmerül a kérdés: nem misztifikálja-e a társadalmi fejlődés materialista elméletét az ilyen mithológiai beállítás és nem táplálja-e a narodnyik parasztrómantikát a néprajzi elemek ilyen burjánzása? S hogy egészen élesre állítsuk a kérdést, vegyük még hozzá, hogy nemcsak a népköltészet nemesen egyszerű hangjai mellett ringatja a szegény paraszt-csizmadia felesége a nagyrahitott gyermek bölcsőjét, hanem a népszokás és néphiedelem ősi mozzanatai is jelen vannak a gyermek születésénél, az újszülött tiszteltetére rendezett lakomán, amit a gruzok *ázeobának* hívnak, s ezek segítségével újí tova az aggódó édesanya a gyermek életét fenyegető járványos betegségeket, amelyeket a nép gonosz szellemeknek tulajdonít s e gonosz szellemeket — az elnyomott nép gondolkodására jellemzően — *batoniknak*, azaz „uraknak“ nevezi. A szomszédság ajándékokkal halmozza el az újszülöttet, almát, aszalt szőlőt, édeséget hoznak. Hoznak egy kis kakast is: hogy a gyermek éber legyen, fecskét tartanak föléje: hogy gyors legyen, sőt tesznek az ágya fejéhez: hogy bölcs legyen, szívére cukrot tesznek: hogy jó legyen az emberekhez, holddal süttetik gyenge kis testét, hogy erősödjék, bölcsőjébe vasdarabot tesznek, hogy soha meg ne inogjon. Mindez azonban nem a misztificizmus, de nem is a parasztrómantika kedvéért való, hanem éppen ellenkezőleg: a szocialista realizmust szorgálja, mégpedig a legmerészebb eszközökkel. Elsőrendű feladatuk Sztálin gyermekkorának paraszti környezetét realiztikusan ábrázolni, éspedig ábrázolni úgy, hogy ez a környezet az ő magasba ívelő fejlődésének reális feltételeit mozgásukban mutassa be. A népszokások és néphiedelmek nem önmagukért valók, hanem az elnyomott népre jellemzőek, a népdal és a népmese jelentőségét az adja meg, hogy Sztálin édesanyja dalolja, Sztálin nagyanyja meséli őket, a népi énekes dala Arszen hőstetteiről azért mutat előre, mert Sztálin hősiességét, forradalmár elszántságát neveli.

Akkor jó a bor, ha ó már,
De az új dal szebb az ónál —

az ősi gruz néphagyományok színes fonalai azért szövődhetnek új dal szövetébe, mert a világot megújító forradalom nagy vezérének fokozatos öntudatosulása mérhető le rajtuk. A költő szándékát meggyőzően mutatja, ha egy látszólag elejtett fonál a költemény színes szövötésében később újra előcsillan. A lakomán, melyet a boldog apa újszülött gyermeke megünneplésére szegénységéhez mértan gazdag vendégszeretettel rendez, a vendégek, az öreg paraszt, a tutajos, a fazekas, a kovács, a szabó, az ács és a vasúti munkás a dolgozó nép nehéz sorsáról beszélgetnek — az apa maga egyszerű csizmadia. És az öreg paraszt elmondja egy gruz változatát annak az egész világon elterjedt népmonda-típusnak, mely arra keres feleletet, hogy miért olyan keserves a szántóvető élete. Valamikor a vázala tövéből a hegyéig csupa egy kalász vőlt, de isten megharagudott valamiért az emberre és el akart pusztítani minden gabonát. Ekkor a kutya kérlelni kezdte az istent, hogy, ha haragszik is az emberre, legalább annyi szemet hagyjon meg a búzaszár hegyében kalásznak, amenny-

nyire a kutyának van szüksége, hogy el ne pusztuljon az emberrel együtt.

Isten meglágyult e szóra,
Megkegyelmezett, s azóta
Kutyának való morzsákon
Él a világ dolgozója.

Így, ilyen metafizikus megckolással törődik bele az elnyomott nép forradalmi öntudat híjján a maga embertelen nyomorúságába. S legfeljebb álmodozni tud egy boldog országról, elérhetetlen megszűnésben, ahol a napszámost nem zsarolják, ahol vidám az ember, mert amit maga vetett el, maga is takarítja be. Csak a vasúti munkás az, aki — bár egyelőre határozott forradalmi irányítás nélkül — már lázadozik s a munkásság növekvő erejében a dolgozó népgyőzelmének zálogát ismeri fel.

Nem véletlen, hanem a művészi szerkesztés diadala, hogy az elátkozott búzakalász motívuma, mely a gyermek bölcsője felett folytatott beszélgetésben, a hősköltemény elején merült fel először, a mű végén még egyszer felbukkan. Közbülesik Sztálin gyermekkora és ifjúsága, a forradalmi öntudatot nevelő élmények egész sorával. Az egyházi iskolában — „test és lélek börtönében“ — tanítója letorkolta, mert Gruziát vallotta hazájának „cár atyuska birodalma“ helyett, látnia kellett, hogy a gazdagok vagyonának védelmében két szegénylegényt mint kísér — nyakában kövér keresztel — a pápa az akasztófa alá, és a csodálatos megmenekülés, amelyet hasonló szegénylegényekről a velük rokonszenvező nép képzelete költött, elmarad. Sőt, mivel a magántulajdon „szentségéről“ van szó, elmarad az ősi szokás alkalmazása is, a két szegénylegénynek nem kegyelmez meg a hóhér, bár a „kötél megkegyelmezett“: elszakadt, mikor a szerencsétleneket felhúzták vele, de csak azért, hogy a hóhér új hurkot csomózzon a nyakukra. A háborgó ifjú ébredező kétségeit nem tudják elaltatni többé a katekizmus üres formulái, „drága testvéreikhez“, az öntudatát nevelő könyvekhez fordul. S már készen áll a lázadásra, mikor azt látja, hogy a herceg úri kedvtelésből egy szegény özvegyasszony bivalyát veszi célba. Ilyen hangulatban vesz részt aratás után szegény parasztok szegényes vacsoráján, s míg az egyik paraszt verejtékes homlokát törölve aprítja szilkébe szükös kenyerét, háborogva kérdi:

Kit táplál hát a búza,
Ha nem a földnek népét?
Milyen nyomorban éltek,
Kevés karéj jut néktek!
És milyen sokan vannak,
Kik munkátlan aratnak!

A paraszt — halvány utalással az elátkozott búzakalász megadó népmondájára — még így felel:

Ilyen már a mi sorsunk,
Nem is sorsunk ez — átkunk...

De az ifjú Sztálin már elutasítja a metafizikus magyarázatot:

Tartsuk meg hát a búzát,
Majd más világ lesz nálunk!

Készen áll előttünk, harcra készen a forradalmár, s az ő meszszezsengő hangján már a forradalom új énekévé válik a régi népdal is, amint együtténekel a házatérő aratókkal:

Fenek, fenek fényes sarló,
Kemény acél, fenek téged,
Vezess minket, kaszálj nekünk!

És a szegény özvegyasszony családját tápláló bivaly elpusztításában az osztályellenség gyűlölt alakját leplezi le számára, amint az aratók éneke tovább szárnyal és a Barátásvili hercegek ellen lázító ősi gruz harccidál zendül fel az ajkukon:

Megtámadjuk Barátásvilit...

Igy mutatja be Leonidze Sztálin fejlődését, forradalmi öntudatának kialakulását, minden fejlődés Sztálin által feltárt dialektikus törvényszerűségének, az *elhalt réginek és a születő újnak a harca* gyanánt. A néphagyományok irracionális világa tehát nem a „régitípusú romantizmus“ jegyében épül hőskölteményébe, hanem mint a szegényparaszti osztályöntudat fejletlenebb alakjának reális ábrázolása, melyet részben legyőz, részben mint nemzeti formát új, szocialista tartalommal tölt meg a dolgozó nép forradalmi osztályöntudata. A „nemzeti“ szokások narodnyik túlértékelésével szemben Sztálin már 1904-ben hangsúlyozza, hogy felvilágosító munkával kell felszámolni minden a proletáriátus osztályöntudatát elhomályosító elmaradottságot, szigorú bírálattal kell illetni a reakciós jellegű „nemzeti“ erkölcsöket, szokásokat és intézményeket, „ami egyáltalán nem akadályoz meg bennünket abban, hogy ugyanezeket az erkölcsöket, szokásokat és intézményeket a rendőri erőszakkal szembe megvédelmezzük.“ Mint látjuk, hőse álláspontját a történeti hűségnek megfelelően tükrözi a szovjet-gruz költő akkor is, amikor Sztálin gyermekkori környezetében a gruz néprajzi elemeket, még a gruz néphiedelmet is pozitív oldalról fogja fel, amennyiben azok kétségkívül a cári elnyomással szemben a nép ellenállását fokozták. Viszont a felszabadult gruz nép szocialista költészete csak pozitív forradalmi értékű és materialista legyőzésük dialektikus egységében használhatja fel őket.

Igy teljesíti be a Sztálin ifjúságáról szóló hősköltemény a szocialista realizmusnak azt az esztétikai követelményét, melyet Sztálin tanításai alapján Zsdánov a Szovjet Írók I. Országos Kongresszusán 1934-ben dolgozott ki: „Sztálin elvtárs a mi íróinkat *az emberi lélek mérnökeinek* nevezte... Ez először is azt jelenti: ismerniök kell az életet, hogy azt helyesen tudják ábrázolni a művészi alkotásokban, hogy ne skolasztikusan, élettelenül, hogy ne egyszerűen „objektív realitás“-nak, hanem a valóságot a maga forradalmi fejlődésében ab-

rázolják. Emellett a művészi alkotások valóságosságának összhangban kell lennie a dolgozó embereknek a szocializmus szellemében való átalakításával és nevelésével... Az emberi lélek mérnökének lenni — azt jelenti, hogy mindkét lábunkkal, szilárdan a reális élet talaján kell állnunk. Ez pedig a régítípusú romanticizmussal való szakítást jelenti, azzal a romanticizmussal, amely a nemlétező életet és nemlétező hősokeket ábrázolta, elvezette az olvasót az ellentétek és nyomasztó gondok világából, az életből, az ábrándok és utópiák világába. Irodalmunk számára, amely mindkét lábbal a materializmus szilárd talaján áll, nem lehet idegen a romantika, de az új típusú romantika, a forradalmi romantika. Mi azt mondjuk, hogy a *szocialista realizmus* a szovjet szépirodalom és irodalmi kritika alapvető módszere, ez pedig feltételezi, hogy a *forradalmi romantika* bevonul az irodalmi alkotásokba, mint azok szerve része, mivel a Pártunk egész élete és harca nem más, mint a legszigorúbb és legjózanabb gyakorlati munkának a legnagyobb hősiességgel és a leg-hatalmasabb távlatokkal való összehangolása... A szovjet irodalomnak tudnia kell megmutatni hőseinket, tudnia kell betekinteni jövőnkbe. Ez nem utópia, mert a mi jövőnk, a mi holnapunk már ma készül, tervszerű, tudatos munkával.“

Amikor Leonidze hőskölteményének utolsó sorai fellebbentik a fátylat a jövő előtt, az a jövő, amelyre utal, egyenesen Sztálin forradalmi harcainak és a Nagy Szocialista Forradalomnak az emberi ség jövőjét megalapozó hatalmas távlata:

Elnyugszik a nap sugara,

Az első csillag felragyog.

Nyugszik a nap...

Köszöntünk még

Fényesebb, vöröslőbb napot!

Ez a mű valóban a forradalmi romantikát magábaolvasztó szocialista realizmus kimagasló példája. Jellegzetes gruz néprajzi elemei sem külsőleges díszítmények, hanem romantikánk és realizmusnak egyaránt és egyidejűleg mesterien kezelt eszközei. De ha azt nézzük, hogy a költészet szempontjából alapvető fontosságú sztálini tanításokat mennyiben valósítja meg, e néprajzi elemeknek még egy vonatkozásáról kell szólnunk, bár futólag már érintettük, amikor a hagyományos *nemzeti formát* megtöltő új *szocialista tartalomra* utaltunk.

A költészet nemzeti formájának legelemibb és legnyilvánvalóbb tényezőjét, az anyanyelvet éppen a forradalmi harc szempontjából már abban a fiatalkori tanulmányában határozottan értékeli Sztálin, melyben a nemzeti kérdésnek a proletáriátust megosztó, tehát a burzsoázia érdekeit szolgáló felvetése ellen, és a dolgozó nép érdekeit szolgáló, a proletárnemzetköziséget kidomborító, szocialista megoldása mellett először foglal állást. „*A nyelv a fejlődés és a harc eszköze*. Különböző nemzeteknek különböző a nyelvük. Az oroszországi proletáriátus érdekei azt követelik, hogy Oroszország nemzetiségeinek proletárjai teljes joggal használhassák azt a nyelvet, amelyen a legkönnyebben tanulnak, amelyen a legjobban tudnak har-

colni az ellenség ellen gyűléseken, társadalmi, állami és egyéb intézményekben.“ Nem véletlen, hogy Sztálin ezt az álláspontot először azon a gruz nyelven fogalmazta meg, melyet anyjától tanult, a gruz szociáldemokraták illegális sajtójában, már 1904-ben. A szocialista költészet számára már ebből az álláspontból is adódik az a tanulság, hogy a marxizmus forradalmi elméletét a tömegek csak anyanyelvükön vehetik birtokukba; tehát annak, hogy a forradalmi ideológia — Marx tanítása értelmében — anyagi erővé váljék, elsőrendű eszöke a nemzeti költészet.

1913-ban, „Marxizmus és a nemzeti kérdés“ című tanulmányában adta Sztálin a nemzet fogalmának klasszikus meghatározását: „A nemzet az emberek történelmileg kialakult tartós közössége, mely a nyelvnek, a területnek, a gazdasági életnek és a *kultúra közösségében megnyilvánuló lelki alkotnak* közössége alapján keletkezett.“ Ebből a meghatározásból következett a Párt programja a nemzeti kérdésben, melynek megvalósításához Sztálin mint a nemzetiségi ügyek népbiztosa már a Nagy Szocialista Forradalom első napjaiban hozzálátott. Az ő aláírásával és Lenin ellenjegyzésével jeleni meg az „Oroszország népeinek egyenlőségét és szuverénitását“ kimondó történelmi jelentőségű nyilatkozat, mely az „Oroszország területén lakó nemzetiségi kisebbségek és etnográfiai csoportok szabad fejlődését“ a proletárállam nemzetiségi politikája egyik alapelveként fogadta el. A világirodalom, a költészet történetében is egyenesen új korszakot határozott meg az a tény, hogy a proletárállam ezt a szabad fejlődést nemcsak mint elvitathatatlan jogot statuálta, hanem e szabad fejlődés minden eszközének és feltételének a biztosítását elsőrendű feladatnak tekintti. „Saját anyanyelvű iskolák sűrű hálózatával kell bevonnai az országot“, „nemzeti alapokra kell fektetni, vagyis összetételükben nemzetivé kell tenni a közigazgatási, párt- és szakszervezeti szervektől kezdve az állami és gazdasági szervekig minden szervet“, „ki kell fejleszteni a saját anyanyelvű sajtót, színházakat, filmszínházakat és más kulturális intézményeket“, — hangoztatja Sztálin 1929-ben s a kulturális fejlődés, sőt a gazdasági fellendülés és a honvédelem biztosítékait látja e követelmények megvalósításában. És ugyanakkor a nemzeti nyelvek elhalását sürgető baloldali elhajlók türelmetlen kérdésére: „miért a saját anyanyelven?“ — így válaszol: „Hát azért, mert a nép milliós tömegei a kulturális, politikai és gazdasági élet terén csak az anyanyelven, a nemzeti nyelven érhetnek el sikereket.“ Így kell lennie „a szocializmus egy országban aratott győzelme korszakában“, de így lesz még egy ideig természetyszerűleg a szocializmus világméretében aratott győzelme után is. „Amikor a szocialista világgazdasági rendszer eléggé megerősödik s a szocializmus áthatja a népek életét, amikor a nemzetek a gyakorlatban győződnek meg arról, hogy a közös nyelv előnyösebb a nemzeti nyelveknél — elkezdődik majd a nemzeti különbségek és nyelvek elhalása, olyanformán, hogy ezek egy mindenki számára közös világnyelvnek engedik át helyüket.“

Ez a jövő perspektívája, melyet a mi korunk konkrét feladatai szempontjából nézve éppen a nemzeti nyelvek és nemzeti kultúrák

szabad kifejlődése készít elő. A nemzetiségi kérdés megoldásának burzsoá gyakorlata — a gyöngébbnek az erősebb által való elnyomása — helyébe tehát a nemzetiségi kérdés megoldásának szocialista gyakorlata lép: a teljes egyenjogúság és kölcsönös megbecsülés jegyében a gyöngébb és fejletlenebb megsegítése és vezetése az erősebb és fejlettebb által. Ennek megfelelően mondja ki a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetsége Alkotmányának 123. szakasza: „A SzTSSz polgárainak egyenjogúsága, nemzetiségre és fajra való tekintet nélkül a gazdasági, állami, kulturális, társadalmi és politikai élet minden területén megingathatatlan törvény.” És éppen evvel a szakasszal kapcsolatban állapította meg Sztálin történeti visszapillantása, hogy a Szovjetunió megalakulása — 1922 — és a Sztálini Alkotmány — 1936 — között eltelt tizennégy esztendő igazolta a lenini-sztálini nemzetiségi politikát, a burzsoá országok soknemzetiségű államainak csődjével szemben a szovjet hatalom szilárd alapjának mutatta a Szovjetunió népei egyenjogúságának és önkéntes egyesülésének elvét, melyet már a Szovjetunió első alkotmánya 1924-ben kimondott. De míg ez az első alkotmány olyan időszakban jött létre, amikor „a centrifugális erők még nem szüntek meg működni”, a Sztálini Alkotmány már e tekintetben is fejlettebb körülmények között született meg. „Az eltelt időszak minden kétséget kizáróan megmutatta, hogy a szocializmus alapján létesített soknemzetiségű állam alakításának kísérlete teljes egészében sikerült.” A továbbiakban Sztálin minden szempontra ragyogóan rávilágító választ ad arra a kérdésre is, hogy mivel magyarázható ez a siker: „Azzal, hogy nincsenek kizsákmányoló osztályok, amelyek fő szervezői voltak a nemzetek egymásközötti viszályainak; azzal, hogy nincs kizsákmányolás, mely kűtíválta a kölcsönös bizalmatlanságot és szította a nacionalista szenvedélyeket; azzal, hogy a munkásosztály van hatalmon, amely minden elnyomás ellensége és hűséges hordozója a nemzetköziség eszméjének; azzal, hogy a népek tényleg kölcsönösen támogatják egymást a gazdasági és társadalmi élet minden területén; végül azzal, hogy *fellendült a Szovjetunió népeinek nemzeti kultúrája, mely formájára nemzeti, tartalmára szocialista*. Mindezek és más, ezekhez hasonló tényezők odavezettek, hogy a Szovjetunió népeinek areulata gyökeresen megváltozott, eltűnt náluk a kölcsönös bizalmatlanság érzése, kifejlődött náluk a kölcsönös barátság érzése s ilyen módon megalapozódott a népek igazi testvéries együttműködése az egységes szövetséges állam rendszerében.”

Ezek a megállapítások, melyekkel Sztálin 1936-ban a Szovjetek VIII. Rendkívüli Össz-szövetségi Kongresszusán a Szocialista Tanácsköztársaságok Szövetségének alkotmánytervezetét terjesztette elő, a világirodalom történetének is új korszakát jelentették be, amennyiben a világirodalom burzsoá-kozmpolita fogalmával ellentétben a világirodalom új, a proletárnemzetköziség elvén alapuló fogalmát rejti magában. Avval a problémával most nem foglalkozhatunk, hogy a világirodalom fogalmának ez az új, szocialista értelmezése milyen viszonyban áll a világirodalom herder-goethei fogalmával — ez valójában a forradalmi polgárság humanizmusa és

a szocialista humanizmus viszonyának egy részletkérdése. Csakhogy — ismét konkrét feladataink szempontjából nézve a kérdést — nem a világirodalomnak ez az egykori, lényegében humanista fogalma az, amellyel szemben a „formájában nemzeti, tartalmában szocialista“ irodalom sztálini programja alapján harcos álláspontunkat ki kell alakítanunk, hanem a burzsoá-kozmetopolitizmusnak azok a „világirodalmi“ megnyilvánulásai, amelyek a „nagyközönség“ felé a nyugati bestseller-irodalomban minden határozott formai igény nélkül, a „céhbeli“ és „igényesebbek“ felé a különböző „izmusk“ nemzetközi divatjaiban a forma problémájának egyoldalú hangsúlyozásával ugyanazt a dekadenciát tükrözik. A szocialista irodalom nem ismeri a közönség ilyen kettéválasztását „igény telenebbekre“ és „igényesebbekre“, csak a dolgozó népet ismeri, melyet az irodalomnak tanítani kell. Lenin követeléséből — „az irodalom ügyének a proletáriátus általános ügyének részévé kell válnia“ — vonta le Zsdánov a Párt alapelve gyanánt az irodalom kérdésében, hogy „az irodalom a nép legbensőbb ügye.“ De a szocialista esztétika kiküszöböli azt a dekadens hasadást is, amely nem a közönségben, hanem magában a műben tartalom és forma kérdésének merev szétválasztásával támad. „Nem lehet valaki az emberi lélek mérnöke, ha nem ismeri az irodalom technikáját“, „magasfokú művészetre van szükségünk“, hangsúlyozta Sztálin idevágó tanításait összefoglalva a szovjet írók felé Zsdánov. Az irodalom tartalma nem lehet más, mint ami a népet, a haladó irodalom osztatlan közönségét, és az írókat, mint a nép küzdelmeinek közvetlen részeseit áthatja, s ez az eszme, a szocializmus eszméje, nem ismer nyelvhatárt, nemzetenként különböző célkitűzéseket. A forma viszont — kezdve a nemzeti nyelven — azoknak a kifejező eszközöknek az összessége, amelyek a nemzetben, mint „az emberek történelmileg kialakult tartós közösségében“ történelmileg kialakultak. Az irodalmi forma jelenti a szavak egy-egy nyelvre jellemző asszociatív tartalmát, a szóképek és szólások felüdítő erejét, a ritmikának az élő beszéd jellegzetes hangjelzéséből következő lehetőségeit, a nép emlékezetének egész sor hagyományát, amelyeket az anyanyelv — maga is történelmi fejlődmény — őriz és tesz az anyanyelv meghittségével meghitté és behízelgővé.

A burzsoá esztétika tehát, amikor történetietlenül és önkényesen felvetett formai lehetőségeket tett kérészerűen nemzetközi divatokká, az irodalmat céhbeli és ingyencs ügyévé szűkítve, a költészetet elidegenítette a néptől. A szocialista esztétika, amikor a „formájában nemzeti, tartalmában szocialista“ kultúra sztálini alapelveit alkalmazza az irodalomra, a költészetet visszavezeti a néphez. És ez előtérbe állítja a népköltészet jelentőségét az irodalomban. A nemzeti formát legtisztábban a népköltészet tartotta fenn, melynek lényegéhez tartozik, hogy az egyéni kezdeménynél jelentősebb benne a közösség hagyománya. Leonidze, mint gruz költő, a Sztálinnak is kedves Rusztavéli utóda, különösen szerencsés helyzetben van: amikor tudatosan a gruz népköltészet hagyományaihoz fordul, tartalmi szempontból a szocialista realizmusnak megfelelően Sztálin gyermekkori környezetét jellemezheti vele, formai szempontból pedig

„a nemzeti forma, szocialista tartalom“ követelményét érvényesíti példaadóan.

A szovjet irodalom nem utolsó sorban éppen azért jelent új korszakot a világirodalom történetében, mert az alapvetően közös mondanivaló, a szocializmus kifejezésére a soknyelvű Szovjetunió teljes orkeszterét tudja megszólaltatni, s szóhoz jutnak ebben olyan népek is, melyeknek korábban nem is volt irodalmuk, csak szájhagyományban élő népköltészetük. A vezető szerep természetesen az orosz irodalomé, melyet klasszikus hagyományai is hivatottá tesznek erre, s melyben már Puskin, majd Gorkij is példát mutattak a népköltészet megbecsülésére. Puskin dajkájának, egy Arina Rogynovna nevű jobbágyasszonynak a meséi ismertették meg a költészettel, Gorkijt nagyanyjának meséi és dalai ébresztették költői öntudatra. A Nagy Szocialista Forradalom hatására az orosz népköltészet is átalakult, az elnyomott nép költészetéből a felszabadult nép szocialista öntudatát kifejező költészet lett. Csak egyetlen példára hivatkozunk itt a sok közül, arra a csodálatosan szép énekre, amelyet 1937-ben egy kolhozparasztasszony, A. T. Dolguseva ajkáról jegyeztek le s amely a középkorig nyomomonkövethető hagyományos orosz siratóének formuláit alkalmazza a moszkvai mauzóleumban nyugovó Leninre úgy, hogy az özvegyek és árvák reménytelen gyászát kifejező hagyományos formulák ellenkező értelemre fordulva a Lenin végrendeletét végrehajtó Sztálin által vezetett szocialista építés optimista lendületében csengenek ki:

Utolsó akaratod szerint
 Sztálin vezet most minket boldogságra,
 Mert sasoktól csak sasok erednek,
 Súlyomtól súlyomfiak születnek,
 Óceán az óceán testvére,
 Sztálin Leninnek igaz testvére.
 Munkája: lendülő sas szárnyai,
 És röpte: büszke súlyom szárnyai.
 Sztálinnal megyünk, mint egykor Leninnel,
 Sztálinhoz szólunk, mint egykor Leninhez,
 Hisz gondunk — gondolatunk ismeri,
 Ránk gondol s amit tesz, értünk teszi.
 Mióta népünk gondját viseli,
 Nem áll már köztünk ember egyedül,
 Hazátlanul és gyökértelenül,
 És nincs árva és özvegy elhagyottan,
 És nem él többé senki szolgasorban,
 És nincs mező, mely parlagon hever.
 A boldogsághoz egy út vezet el
 Mindnyájunkat, ragyogva és kitarva.
 Ezen az úton előre mutat
 A Párt, a mi pártunk, a drága,
 S el nem fújják e ragyogó utat,
 Akárhogy zúgnak is bőszi viharok,
 És el nem söpri a futóhomok,
 És el nem öntik áradó folyók,
 S el nem borítják felhők, záporok.

Különösen tanulságos azoknak a szovjet költőknek a példája, akiket a Nagy Szocialista Forradalom szabadított fel a nemzetiségi elnyomás alól s akiket egyben kiemelt a népköltészet szóbeliséghez kötött életformái közül. Ilyen többek között Szulejmán Sztalszkij, a dagesztáni lezgin nyelvjárás képviselője, akit Gorkij „a XX. század Homéroszának” nevezett, és ilyen a kazah Dzsambul, akinél a „nemzeti forma és szocialista tartalom” viszonyának a vizsgálatát megkönnyíti, hogy egy kiváló orosz tudós, Radlov, a XIX. század második felében, Dzsambul fiatalkorában, azok között a kazah nép-énekesek, u.n. akinok között is felgyűjtötte a népköltészetet, amelyek közé Dzsambul maga is tartozott. Mert Dzsambul 1846-ban született és 1945-ben, életének századik évében halt meg. A Nagy Szocialista Forradalom előtt a kazah föld pásztor-nomád törzsei között a kazah uralkodó osztály és a cári uralom kettős elnyomása alatt az akinok ugyan mit énekelhettek? Radlov népköltési gyűjteményeiből és útleírásaiból tudjuk, hogy vagy a gazdag törzsfőket mulattatták lakomáikon, vagy a kizsákmányoltak panaszának adták hangot, dombrájuk húrjait pengetve, ilyenformán:

Miről beszélnek a népes családok tagjai?

Beszélnek az igazságtalanságokról, amiket elkövetnek a kevésbé népes családokon.

Miről beszélnek a kevésbé népes családok tagjai?

Beszélnek az igazságtalanságokról, amiket elsenvednek a népes családoktól.

A Nagy Szocialista Forradalom felszabadította a kazahokat a cári elnyomás alól és a Szovjetunió népei között a teljes egyenjogúságot biztosította nekik. De felszabadította a kazah népet saját urainak, a bégeknek és szultánoknak, valamint az őket támogató mohamedán papságnak a kizsákmányolása alól is és elindította az egykori pásztor-nomádokat a szocialista fejlődés útján. A szocialista munka hősiessége a szovjet tudománynak a természet átalakítására vállalkozó hősiességétől irányítva termékeny földeket varázsolt a pusztaságok helyére és ma Kazahsztán földjén — mely a Szovjetunió területi nagyságra nézve második tagállama — kolhozok, üzemek és iskolák virágzanak, amelyekben a felszabadult kazah nép a jólét és műveltség soha nem remélt áldásaiban részesül. És Dzsambul, aki több mint hetven éves volt már a Nagy Szocialista Forradalom évében, a szocialista átalakulás legnagyobb propagandistája, a szocialista öntudat egyik legművészibb kifejezője lett. *Akin* maradt, aki dombrája húrjai mellett a kazah népköltészet hagyományos formáit megtartotta. De mintha a történelem új korszakában, melynek határvonalán ősz fejjel maga is megfiatalodott, folytatná a Radlov által lejegyzett régi népeket s beszél a kétféle törvényről, arról, amely a nép elnyomását és kizsákmányolását jelentette, és a másikról, a Sztálini Alkotmányról, mely a kazah népet a szabad szovjet népek testvéri koszorújába fonta. Lenint *batir*-nak mondja: a kazah népköltészet nevezte így a maga mondai hőseit. Moszkvában saját szemével látta Sztálint és régi mithoszok

merész képeivel ad fogalmat páratlan világtörténeti nagyságáról. Kazahsztán első kolhozainak létesítésénél az ő énekei a nép nyelvén világosították fel a népet arról, hogy a termelés szocialista rendje mindannyiuk számára új, boldog életet, a nyomor és a műveletlenség keserves sötétsége után az éltető napfényt jelenti. És a Nagy Honvédő Háború idején régi hősdalok hangján szólítja meg Leningrád hős védőit — ez az ének a fasisztáktól körülzárt város falain orosz nyelvre fordítva és kiplakatirozva hozzájárult a lakosság dicsőséges ellenállásának a fokozásához. A háborúban elesett fiát siratva ősi énekek hangját újítja meg, hogy a dalra méltó hőst a népért életét feláldozó szovjet katonában állítsa élénk. Bölcsődalt azért gügyög az egyszerű anyák tejszagú nyelvén, hogy megmutassa: Sztálin gondja virraszt minden szovjet gyermek felett. Moszkvát keleti mesék kincses városának látja a végtelen pusztákhoz szokott szemével, csak hogy világos öntudatával annak, hogy a mesés szépségű város valódi jelentőségét Lenin emléke és Sztálin jelenléte adja meg, az, hogy ez a város a hatalmas Szovjetunió fővárosa, minden dolgozó nép igazi anyavárosa.

Dzsambul a XX. század világirodalmának egyik legnagyobb költője, a költészet elmélete szempontjából is izgalmasan érdekes jelenség. De nem egyedülálló, elszigetelt jelenség, hanem a szovjet költészet kiemelkedő, jellegzetes típusa. Igazolja ezt a magyar olvasóközönség számára is az „Ének Sztálinról” című anthologia, mely szovjet költők legszebb versei közül válogat, s orosz, tadzsik, kazah, gruz, dagesztáni, turkmen, bjelorusz, litván, kargiz, cigány és mari költemények magyar fordításait tartalmazza. A fordítások többé-kevésbé természetesen egységesítő közös nyelvén is átüt a szovjet népek sajátos nemzeti formája s így a kis kötet ünnepi jelentőségét fokozza, hogy nemcsak a dolgozó nép nagy vezérének alakja köré fon méltó dalkoszorút, hanem a dolgozó nép nagy tanítójának egyik alapvető, a költészet elmélete szempontjából döntő tanítását, a „nemzeti forma és szocialista tartalom” sztálini elvének a költészetet megtermékenyítő elvét is igazolja. Hogy ezt az elvet, mint a szocialista költészet egyetlen szilárd alapját az új magyar irodalom is kezdi felismerni már, megnyugtatóan hozza tudomásunkra egy másik anthologia, mely „Sztálint köszöntjük” címen magyar költők ünnepi verseit sorakoztatja fel a szovjet költők versei után.

TRENCSENYI-WALDAPFEL IMRE